

В.І. Цимбалюк,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ПРАЦІ НА УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Стаття вивчає й узагальнює категорію “охорона праці”, а також гарантії реалізації конституційного права працівників на безпечні і нешкідливі умови праці. Автор наводить офіційну статистику Держгірпромнагляду нещасних випадків на виробництві. Українські показники виробничого травматизму є катастрофічними порівняно з європейськими. У статті також аналізуються причини такого стану охорони праці на підприємствах. Основні з них: відсутність культури виробництва; розпорошеність (подвійність) законодавства; значна кількість неупорядкованих та незгрупованих підзаконних нормативно-правових актів; недостатня увага роботодавців до профілактичних заходів щодо попередження травматизму, а також забезпечення безпечних та нешкідливих умов праці та зниження виробничих ризиків; відсутність реальних санкцій роботодавців за незабезпечення належних умов праці; недосконалі технології, машини і механізми, зношення основних виробничих фондів; відсутність або невикористання працівниками необхідних засобів захисту; порушення правил техніки безпеки, режимів праці і відпочинку; недостатній державний нагляд і контроль за дотриманням вимог з охорони праці; недоліки в навчанні фахівців з охорони праці; малоефективний громадський контроль за дотриманням охорони праці на підприємствах; незадовільний санітарний стан підприємств, установ, організацій (особливо малих). Головне значення автор приділяє шляхам вирішення проблеми високих показників нещасних випадків на виробництві.

Ключові слова: охорона праці, нормативно-правові акти, держнаглядпраці, травматизм, держгірпромнагляд, профспілка, умови праці.

Статья изучает и обобщает категорию “охрана труда”, а также гарантии реализации конституционного права работников на безопасные и безвредные условия труда. Автор приводит официальную статистику Госгорпромнадзора несчастных случаев на производстве. Украинские показатели производственного травматизма являются катастрофическими по сравнению с европейскими. В статье также анализируются причины такого состояния охраны труда на предприятиях. Основные из них: отсутствие культуры производства; расплывчатость (двойственность) законодательства; значительное количество неупорядоченных и несгруппированных подзаконных нормативно-правовых актов; недостаточное внимание работодателей к профилактическим мерам по предупреждению травматизма а также обеспечение безопасных и безвредных условий труда и снижения производственных рисков; отсутствие реальных санкций работодателей за необеспечение надлежащих условий труда; несовершенные технологии, машины и механизмы, износ основных производственных фондов; отсутствие или неиспользование работниками необходимых средств защиты; нарушение правил техники безопасности, режимов труда и отдыха; недостаточный государственный надзор и контроль за соблюдением требований по охране труда; недостатки в обучении специалистов по охране труда; малоеффективный общественный контроль за соблюдением охраны труда на предприятиях; неудовлетворительное санитарное

состояние предприятий, учреждений, организаций (особенно малых). Особое значение автор придает путям решения проблемы высоких показателей несчастных случаев на производстве.

Ключевые слова: *охрана труда, нормативно-правовые акты, Госнадзор-труда, травматизм, Госгорпромнадзор, профсоюз, условия труда.*

Paper examines and summarizes the category “labour protection” and guarantees of realization of the constitutional right of the employees to a safe and harmless working conditions. The author considers Derzhhirpromnahlyad’s official statistics of industrial accidents. Ukrainian indicators of on-the-job traumatism are catastrophic in comparison with European ones. Paper also analyzes the reasons for such a situation of labor protection at enterprises. The main ones are: lack of culture of production; legislation duality; two thousand of disordered and ungrouped subordinate normative acts; insufficient attention of employers to prophylactic measures for traumatism prevention, providing of safe and harmless working conditions and reduction of production risks; lack of real sanctions against employers for failure to ensure proper work conditions; imperfect technologies, machines and mechanisms, depreciation of the main production assets; lack of protection means or employees non-use of such means; breaking safety code, mode of labor and rest mode; insufficient state supervision and control over the compliance with labor protection requirements; deficiencies in training of labor protection specialists; ineffective public control over the observance of labor protection at the enterprises; unsatisfactory sanitary conditions of enterprises, institutions and organizations (especially of small ones). The author focuses on the ways to solve problems of high indexes of the accidents at work.

Keywords: *labor protection, regulations, Derzhnaglyadpratzi, traumatism, Derzhgirpromnaghiad, trade union, working conditions.*

Сучасний стан охорони праці в Україні характеризується високим рівнем виробничого травматизму і професійної захворюваності, незадовільними умовами праці та санітарним станом підприємств [2]. У 2013 році було виявлено 8568 нещасних випадків на виробництві, при цьому зі смертельними наслідками – 538. Кількість нещасних випадків на виробництві зростає особливо в галузях охорони надр, виробництва шкіри, енергетики, автомобілетранспорту. Найбільш травмонебезпечною є вугільна та машинобудівна промисловість, агропромисловий комплекс та соціально-культурна сфера. Питома вага випадків травматизму в цих 4 сферах складає 71 % від загальної кількості травмованих на виробництві в Україні. Збільшилась кількість летальних випадків на виробництві в хімічній та машинобудівній промисловості. На сьогодні в нашій країні 28–29 % працівників працюють зі шкідливими умовами праці. Наслідки такої праці – катастрофічні. Щорічно органи Міністерства охорони здоров’я виявляють 6–7 тисяч осіб, які хворіють на професійні захворювання. Незважаючи на те, що з року в рік кількість травмованих на виробництві в Україні зменшується, рівень виробничого травматизму порівняно з країнами Західної і навіть Східної Європи залишається високим [1]. Сучасний стан охорони праці на вітчизняних підприємствах слугує поштовхом для повного дослідження причин високих показників виробничого травматизму. Водночас важливо дослідити можливість часткового зниження таких показників шляхом реформування чинної нормативно-правової бази.

Аналіз причин нещасних випадків свідчить, що найбільша їх кількість сталась через організаційні причини – 65 %, технічні причини – 23 %, психофізіологічні – 12 %.

Для зниження рівня нещасних випадків на виробництві необхідно з'ясувати їх істинні причини та розробити комплекс методологічних заходів із їх зниженню.

Науково-теоретичним підґрунтям об'єкта дослідження стали роботи українських та російських вчених у сфері трудового права, теорії держави і права, кримінального права і процесу: С.В. Марковиченка, М.Г. Александрова, В.С. Андреева, Я.І. Безуглової, П.А. Буценка, В.Я. Гоца, І.В. Зуба, М.І. Іншина, Д.В. Зеркалова, Г.Г. Гогіташвілі.

Метою статті є дослідження причин високих показників виробничого травматизму, а також заходів щодо їх зниження.

Людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [9]. Цей основоположний європейський і міжнародний принцип у Конституції та законах України закріплюється багатопланово. Вважаємо, що право на життя, здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпеку є таким, що зумовлене природою людини, та невіддільні від неї [4]. Саме тому вони визнаються як фундаментальні та повинні бути забезпечені державою і охоронятись нею.

Зазначена норма стала підґрунтям для декларації в статті 43 Конституції України права на належні безпечні і нешкідливі умови праці, яке реалізовується наразі в Україні неналежним чином.

Згідно з Кодексом законів про працю України (далі – КЗпП України) та Законом України “Про охорону праці” охорона праці на підприємствах, в установах, організаціях всіх видів і форм власності забезпечується, основним чином, такими гарантіями.

1. Правом працівників на повну та достовірну інформацію про наявність небезпечних та шкідливих умов праці та можливі наслідки такого впливу на організм людини (ч. 4 ст. 43 Конституції України, ст. 3, 5 Закону України “Про інформацію”, ст. 3, 5, 34 Закону України “Про охорону праці”).

2. Забезпеченим державою правом працівників на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві. Працівники, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та/або хворіють на професійні захворювання, згідно зі ст. 173 КЗпП України та Законом України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”, ч. 5 ст. 4 Закону України “Про охорону праці” мають право на повне відшкодування шкоди. Така норма поширюється на всіх працюючих, незалежно від того на якому підприємстві вони працювали.

3. Повним відшкодуванням шкоди особам (ст. 173 КЗпП України, Закон України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”, ч. 5 ст. 4 Закону України “Про охорону праці”).

4. Правом працівника на відмову виконувати доручену йому роботу в разі виникнення небезпечної виробничої ситуації, що загрожує його життю чи здоров'ю або життю чи здоров'ю інших людей (ч. 5 ст. 153 КЗпП України, ст. 6 Закону України “Про охорону праці”) [6].

5. Правом працівників на пільги і компенсації за важкі та шкідливі умови праці (ст. 5, 7 Закону України “Про охорону праці”, ст. 158 КЗпП України).

6. Захистом працівників спеціальним одягом, а також мийними та знешкоджувальними засобами та іншими засобами індивідуального захисту (ст. 163 КЗпП України, ст. 8 Закону України “Про охорону праці”).

7. Встановленням єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності (ст. 153 КЗпП України, ст. 2 Закону України “Про охорону праці”) [9].

8. Правом працівника на звільнення з власної ініціативи у разі недотримання власником підприємства, установи, організації чи уповноваженого ним органу умов трудового чи колективного договору, вимог законодавства з подальшим санкціонуванням дій роботодавця (ст. 6 Закону України “Про охорону праці”).

9. Заборонаю застосування праці жінок та неповнолітніх на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт, пов'язаних з санітарним та побутовим обслуговуванням), а також залучення жінок та неповнолітніх до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми.

10. Юридичним обов'язком роботодавця створити та забезпечити всі належні та необхідні умови для виконання працівниками роботи, обумовленої трудовим договором. Такі умови роботодавцем створюються в кожному відділі чи іншому структурному підрозділі, на кожному робочому місці. Вважаємо, що такі умови праці повинні: по-перше, відповідати вимогами діючого українського законодавства (в тому числі і вимогам законодавця, що стосуються охорони праці); по-друге, містити комплекс засобів, які дають можливість працівнику якісно виконувати свої трудові функції. Такий обов'язок забезпечується нормами статей 153, 169 КЗпП України, статті 17 Закону України “Про охорону праці”.

11. Обов'язком роботодавця за свої кошти забезпечити фінансування та організувати проведення попереднього (під час прийняття на роботу) і періодичних (протягом трудової діяльності) медичних оглядів працівників, зайнятих на важких роботах, роботах зі шкідливими чи небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі, щорічного обов'язкового медичного огляду осіб віком до 21 року [5; 8].

З огляду на фактичний стан охорони праці на українських підприємствах, можна стверджувати, що зазначені гарантії не належним чином забезпечують реалізацію державної політики у сфері охорони праці. Саме тому багатьма вченими досліджуються причини високих показників нещасних випадків на виробництві. Більшість з них виділяють такі.

1. Відсутність культури виробництва.

2. Незадовільний стан законодавства, що регулює сферу охорони праці.

1.1. Виникнення правових колізій, а саме наявність глави “Охорона праці” в КЗпП України та Закону України “Про охорону праці”, що знижує значення КЗпП України.

1.2. Значна кількість невпорядкованих та незгрупованих підзаконних нормативно-правових актів [1; 7].

3. Недостатня увага роботодавців до профілактичних заходів з попередження травматизму, забезпечення безпечних та здорових умов праці та зниження виробничих ризиків.

4. Відсутність реальних санкцій роботодавців за незабезпечення належних умов праці.

5. Недосконалі технології, машини і механізми. Зношення основних виробничих фондів.

6. Відсутність або невикористання працівниками необхідних засобів захисту.

7. Порушення правил техніки безпеки, режимів праці і відпочинку.

8. Недостатній державний нагляд і контроль за дотриманням вимог з охорони праці.

9. Недоліки в навчанні фахівців з охорони праці.

10. Малоефективний громадський контроль за дотриманням охорони праці на підприємствах.

11. Незадовільний санітарний стан підприємств, установ, організацій (особливо малих) [2].

Вважаємо, що з метою переходу на ефективний рівень реалізації політики у сфері охорони праці та здоров'я державним та громадським структурам необхідно активізувати свою роботу та виконати такі завдання: розробити, затвердити та впровадити довгострокову Національну стратегію безпеки праці, а також Загальнодержавну програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014–2018 рр., Загальнодержавну програму збереження трудових ресурсів на період до 2018 року, забезпечення заходів та засобів їх реалізації необхідним фінансуванням та організацією; удосконалити законодавчу і нормативну базу з забезпечення належних умов охорони праці; розробити і затвердити державні соціальні нормативи у сфері охорони здоров'я та єдиного загальнодержавного базового переліку гарантованих безоплатних медичних послуг; встановити критерії класифікації підприємств за ступенем їх шкідливості для здоров'я працівників [1]. Вдосконалити наявні та запровадити нові засоби та способи виявлення і профілактики професійних захворювань. Таке вдосконалення може відбутись шляхом впровадження системи промислової медицини, загальнообов'язкових систематичних профілактичних медичних оглядів та реальної реалізації рекомендацій медичних працівників. Виконати вимоги законодавства з охорони праці, зокрема реалізацію в повному обсязі положень регіональних і галузевих програм, колективних договорів та угод, усунення недоліків у проведенні атестації робочих місць за умовами праці.

Під час розробки Трудового кодексу необхідно включити в нього норми Закону України “Про охорону праці”, згрупувати їх в окремий розділ; після набрання чинності зазначеним кодексом дію Закону України “Про охорону праці” скасувати.

Задекларувати та організувати реально діючий юридично-інституційний механізм проведення періодичних медичних оглядів спеціалістами-медиками. За результатами таких оглядів медичні працівники, що до них залучаються, повинні видавати висновки про проведення огляду працівників певного підприємства. Якщо в них виникають сумніви стосовно відсутності професійного захворювання в працівника, то про це зазначається у висновку, а такий працівник негайно направляється до медичної установи з метою діагностування такого захворювання.

Встановити принципово нові законодавчі вимоги, що стосуються підвищення кваліфікації працівників. Відповідно до таких вимог організація та фінансування курсів підвищення кваліфікації повинні забезпечуватись роботодавцем. У Кодексі про адміністративні правопорушення необхідно встановити склад адміністративного правопорушення, що стосується порушень законодавчих вимог та правил проведення курсів підвищення кваліфікації. Суб'єктом такого правопорушення може бути роботодавець та інші особи.

Використати в повному обсязі права профспілок щодо захисту соціальних прав трудящих, активну участь профспілкових активістів усіх рівнів у громадському контролі за охороною праці [7].

Охорона життя й здоров'я працівників від впливу небезпечних та шкідливих виробничих чинників має важливе соціальне значення, здоров'я працівників є

національним багатством держави оскільки має вплив на працездатність людини, а відтак на її добробут і подальший розвиток технічного процесу.

Саме тому вважаємо, що досягнення позитивних змін у сфері профілактики виробничого травматизму можливе лише при скоординованих та злагоджених діях державних органів та громадських організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністрація охорони праці // Ефективність охорони праці у США : факти та коментарі // Охорона праці. – 2013. – № 2. – С. 1–3.
2. Аналіз стану охорони праці в Україні та основні завдання профспілкових організацій на наступні 5 років // Федерація профспілок України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www.dnopr.gov.ua/index.php/uk/](http://www.dnopr.gov.ua/index.php/uk/).
3. Загальні вимоги стосовно забезпечення роботодавцями охорони праці працівників від 15 березня 2012 року за № 485 НПАОП 0.00-7.11-12 // Держгірпромнагляд [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http : // dnopr.gov.ua/index.php/uk/dovidkova-informatsiya/zvitni-dokumenti](http://dnopr.gov.ua/index.php/uk/dovidkova-informatsiya/zvitni-dokumenti).
4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності : Закон України від 23.09.1999 № 1105-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1105-14](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1105-14).
5. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 № 2694-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2694-12](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2694-12).
6. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12).
7. *Ізюта П.О.* Забезпечення здорових та безпечних умов праці як одна з юридичних гарантій суб'єктів трудових правовідносин / П.О. Ізюта // Право і безпека. – 2006. – № 4. – С. 105–107.
8. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VІІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http : // zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08).
9. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
10. Енциклопедія “Циклоп” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // cyclor.com.ua/content/view/824/58/1/35/](http://cyclor.com.ua/content/view/824/58/1/35/).

Отримано 02.10.2014